
امکان و ضرورت در فلسفه و منطق

ابن سینا

نام یسند: ۵:

سیلاد: ۵:

انبار کتابخانه

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

سرشناسه: عمرانی، میلاد، ۱۳۶۵ -

عنوان و نام پدیدآور: امکان و ضرورت در فلسفه و منطق ابن سینا/ نویسنده میلاد عمرانی.

مشخصات نشر: تهران: ران، سمندر، ۱۳۹۹

مشخصات ظاهری: ۱۵۲ص.

سایکس: ۹۷۸-۶۲۲-۹۷۲۸-۰-۰-۰

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابخانه

موضوع: ابن سینا، حسین بن دالا ۳۷۰ - ۴۲۸ ق. -- دیدگاه درباره امکان

موضوع: Avicenna -- Views on possibility

موضوع: ابن سینا، حسین بن عبدالله، ۳۷۰ - ۴۱۰ ق. -- دیدگاه درباره ضرورت (فلسفه)

موضوع: Avicenna -- Views on necessity (Philosophy)

موضوع: فلسفه اسلامی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴

موضوع: Islamic philosophy -- Early works to ۲۰th century

موضوع: منطق -- متون قدیمی تا قرن ۱۴

موضوع: Logic, Ancient -- Early works to ۲۰th century

موضوع: امکان

موضوع: Possibility

موضوع: ضرورت (فلسفه)

موضوع: Necessity (Philosophy)

رده‌بندی کنگره: BBR۵۷۳

رده‌بندی دیویی: ۱۸۹/۱

شماره‌ی کتاب‌شناسی ملی: ۷۷۷۰۲۷۷

عنوان: امکان، ضرورت در فلسفه و منطق ابن سینا

نویسنده: حسن بن عمرانی

ناشر: سمندر

صفحه‌آرایی: دفا نشر، سندر

طراح جلد: سعید اقام‌علی

ویراستار: سیده سپاهی

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

نوبت چاپ: چاپ اول-۱۳۹۹

قیمت: ۲۶۰۰۰ تومان

چاپ و صحافی: اتفاق

آدرس سایت: www.samandarpub.ir

پست الکترونیک: samandar.pub@gmail.com

اینستاگرام: samandarpub

تلگرام: <https://t.me/samandarpub>

آدرس: تهران، میدان انقلاب، ابتدای خیابان آزادی، روبروی دانشکده دامپزشکی، خیابان جعفری، پلاک ۱۶۳

تلفن: ۶۶۵۸۱۷۲۲

کلیه حقوق این کتاب برای انتشارات سمندر محفوظ است.

فهرست مطالب

۹ گفتار

بخش اول

۱۵ امکان و ضرورت در طایفه اجناس

۱۵ مقدمه

۱۶ ماده و جهت در قضایا

۱۸ معانی ضرورت

۱۹ ضروریه ازلیه

۲۰ ضروریه ذاتیه

۲۱ ضروریه وصفیه (مشروطه عامه)

۲۳ ضرورت به شرط محمول

۲۴ ضروریه وقتیّه (وقتیّه مطلقه)

۲۵ ضروریه منتشره (منتشره مطلقه)

۲۶	معنای عقدالوضع و عقدالحمل و ضرورت در عقدالوضع
۳۰	معانی دوام
۳۱	دائمه مطلقه
۳۱	عرفیه عامه
۳۲	پایامون مطلقه عامه (قضیه فعلیه)
۳۳	معنی امکان
۳۶	امکان عام
۳۷	امکان خاص
۳۹	امکان اخص
۴۱	امکان استقبالی

بخش دوم

۴۵	امکان و ضرورت در فلسفه ابن سینا
۴۵	مقدمه
۴۵	درباره واجب الوجود و ممکن الوجود و ممتنع الوجود
۵۰	ممکن، ضروری و ممتنع بالذات و بالغير

بخش سوم

۵۹	پیش فرضها و مبادی منطقی و مابعدالطبیعی بحث امکان و ضرورت
۵۹	مقدمه
۶۰	ذاتی و عرضی باب ایساغوجی

جوهر و عرض	۶۱
ماهیت در نگاه شیخ الرئیس به چه معناست؟	۶۸
اعتبارات ماهیت	۷۱
بازگشت به بحث ذاتی و عرضی و کلیات خمس	۷۲
کلی و جزئی	۷۲
انقسام ذاتی و عرضی	۷۶
عرضی لازم و ساقط	۸۲
ذاتی باب برهان	۸۶
در مورد صناعات برهان در کتاب بحث از موضوعات علوم	۸۶
پیرامون مبادی علوم برهانی	۹۴
مبانی قیاس ها	۹۴
مبادی علوم	۹۶
بحث از مسائل علوم و عوارض ذاتی	۱۰۵
ذاتی باب برهان چیست؟ چه ملاک‌هایی دارد؟	۱۱۰
ضرورت در باب برهان	۱۲۴
قضایای ضروری در برهان	۱۴۴
نتیجه‌گیری	۱۴۷
منابع و مآخذ	۱۴۹

پیشگفتار

ارائه بهای کلی از موضوع تحقیق، آن چیزی است که انتظار می‌رود در مقدمه آورده شود. ما نیز به تاسی از همین رویه‌ی تائکونی، سعی خواهیم کرد تا این مهم را به انجام برسانیم.

بحث پد امون مفاهیم امکان و ضرورت در اکثر نظام‌های منطقی، فلسفی و علمی از موضوعات تقریباً هم‌اساس است. اگر به آثار علمی و فلسفی توجه شود، قضایای بسیاری را می‌توان یافت که از «نیاز ضرورت و امکان در آنها استفاده شده است، اما در همه‌جا این الفاظ واجد معنای واحدی نبود و در دستگاه‌های مختلف فکری معنای به خصوصی دارند. در دستگاه فکری سینیوی نیز، «انحصار در منطق و سپس در حیطه‌ی علوم نظری، مفاهیم امکان و ضرورت از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. در منطق و در بحث قضایا، از چیزی به نام ماده‌ی قضایا صحبت می‌شود. یعنی هر قضیه و رای خبری که در مورد جهان خارج و یا در مورد مفاهیم ذهنی می‌دهد را جلد کیفیت نسبتی میان موضوع و محمول نیز می‌باشد که از آن به عنوان ماده‌ی قضیه یاد می‌شود و بیان آن در گزاره نیز جهت نام دارد. برای مثال اگر بگوییم: «هر انسانی حیوان است» از قضیه‌ای صحبت کرده‌ایم که ماده‌ی آن، یعنی موضوع و محمولش در نفس «انسان» است. نسبت ضروری هستند. حال می‌توان در خود قضیه نیز لفظ ضرورت را آورد. گفت که: «انسان حیوان است بالضروره».

در آثار ابن‌سینا به بحث امکان و ضرورت هم در منطق پرداخته شده و هم در کتب الهیات (و یا به عبارتی دیگر در مباحث فلسفه). پس بحث مذکور هم منطقی و هم

فلسفی است. در منطق و در مبحث قضایا بخش مستقلى در مورد قضایای موجهه وجود دارد که در آنها اقسام مختلف قضایای موجهه و معانی آنها آورده شده است، اعم از اینکه محمول قضیه وجود و یا غیر وجود باشد. در کتاب‌های الهیات اما، نظر تنها به مسئله‌ی وجود بوده و اینکه نسبت هر موجود با محمول وجود چگونه است. این بیان اولیه مسئله است؛ یعنی هم می‌توان از امکان و ضرورت منطقی گفت، آنگونه که در کتب منطقی شیخ آمده و محمول هر چیزی می‌تواند باشد و یا از امکان و ضرورت فلسفی گفت که محمول دیگر صرف وجود است. و تفکیک این بحث به منطقی و فلسفی نیز در نگاه اول به همین منوال صورت می‌پذیرد؛ یعنی بر حسب محمول قضایا: در منطق قیاسی برای محمول وجود ندارد که چه باشد، اما در فلسفه محمول تنها وجود است. بحث‌های مربوط به امکان و ضرورت در کتاب‌های منطقی و فلسفی شیخ به صورت خلاصه آورده شده است اما با این هدف که موادی باشند در راستای پاسخگویی به پرسش اصلی پژوهش پرسش فلسفی اما بر بنیاد نگاهی دیگر به امکان و ضرورت منطقی و فلسفی استوار است. در نگاه اول تنها محمول قضایا مهم بود و تفکیک به منطقی و فلسفی صرفاً صوری بود اما در نگاه دوم، زمانی که می‌گوییم ضرورت منطقی؛ یعنی قضیه‌ای که مبتنی بر اصل امتناع تناقض است و در حیطه‌ی حدود ماهیات و یا یک جور این همان‌گویی باقی می‌ماند. اما در منطقی نیز در مورد قضیه‌ای صادق بوده که چنین ضرورتی را دارا نباشد. و مراد از ضرورت و امکان فلسفی نیز ناظر به این است که آیا می‌توان از ملاکی ورای اصل امتناع تناقض صحبت به میان آورد و آن را ملاک ضرورت فلسفی نامید. به طور مشخص ما سعی کرده‌ایم نشان دهیم که آیا به غیر از اجناس و فصول (ذاتیات باب ایساغوجی) که حملشان ضروری و آسان هم از سنخ منطقی است - چون در حد موضوع خود نهفته‌اند و انفکاکشان از موضوع منجر به رد اصل امتناع تناقض می‌شود - آیا عوارض ذاتی لازم که در حیطه‌ی ذاتی باب برهان هستند نیز حملشان ضروری است؟ و آیا می‌توان برای ضرورت این نوع قضایا ملاکی در آثار شیخ یافت؟ علاوه بر این‌ها همچنین سعی کرده‌ایم تا به این پرسش نیز پاسخ دهیم آیا از ضرورت علی می‌توان سخن به میان آورد؟

بیان دیگر پرسش اصلی در این پژوهش، بدین گونه است: آیا ورای ضرورت موجود در حمل اجزاء حدود ماهیات بر خودشان و نیز ضرورت قضایای این همان گویانه، که از دایره مفاهیم خارج نشده و خبری در مورد عالم خارج نمی دهند، می توان از ضرورت سخن گفت؟ به عبارت دیگر آیا در قضایایی که از جهان خارج خبر می دهند، ضرورت وجود دارد یا نه؟ نام ضرورت قضایایی که خبری از جهان خارج نمی دهند را ضرورت منطقی، و آنهایی که خبر می دهند را ضرورت فلسفی گذاشته ایم. پژوهش پیش رو تلاشی است هر چند ناچیز، در جهت نیل به شناخت این دو نوع ضرورت و تشخیص ملاک های آنها.

پیرامون موضوع این پژوهش چه در آثار خود ابن سینا و چه در آثار متأخرین این سنت فکری در کتاب های منطقی و فلسفی فصولی با عنوان «ماده و جهت در قضایا» یا «مواد ثلاث» یا با معیار دیگر، ولی با همین معنا، وجود دارد. به کتاب های متأخرین ابن سینا در حدیثان و نجایی که متون مورد نظر کمک به هدف ما کرده اند، مراجعه شده است. در بین متأخرین، علی الخصوص آثار علامه طباطبایی و مرتضی مطهری بیشتر مورد استفاده قرار گرفته اند. به در آثار ایشان به بحث مورد نظر پژوهش توجه جدی تری شده است. همچنین بحث نه دکتر احمدی افرمجانی در مقاله ای پیرامون امکان و ضرورت^۱ مطرح کرده اند نیز الهام بخش کار بوده است.

این نوشته در واقع برآمده از پایان نامه کارشناسی ارشد نگاشته در دانشگاه طباطبایی تهران می باشد. لازم است که از زحمات خانم دکتر فرشته نوری به عنوان استاد راهنما و آقای دکتر علی اکبر احمدی افرمجانی تشکر فراوان کنم.

۱. اطلاعات مربوط به این مقاله در بخش منابع آمده است.